

על עצמי באותה שפת דיבור בה רגיל אני לדבר גם בכיכר השוק ליד השולחני, שם שמעו אותי רבים מכם וגם במקומות אחרים. — אוי אל תתפלאו ואל תרעישו בגלל זה. שכן הוא הדבר: בפעם הראשונה מופיע אני עכשיו לפני בית דין, והרי אני בן שבעים שנה. כור אני, איפוא, לסגנון הדיבור הנהוג כאן, והרי אילו באמת זר הייתי, הלא הייתם מוחלים לי אילו דיברתי באותה לשון ובאותו נוסח בהם נהגתם. וכן מבקש אני גם עכשיו בקשה זו, וכמוצאני בצדק: לבל תשימו לב לנוסח-דיבורי; אפשר והוא גרוע יותר, אפשר — טוב יותר; אולם עיני-יג רק בזה, ורק על כך תנו דעתכם: אם צדקים דברי אם לאו. כי זאת סגולתו הטובה של השופט, ועל הנאם — לומר את האמת.

בראשונה מן הראוי לי, אנשי אתונה, להתגונן בפני קיסרונגי השקר הראשונים שנטפלו עלי, ובפני קטיגורי הראשונים, ולאחר מכן — בפני הקיסרונגים ותקטיגורים האחרונים. שהנה כבר מוזמן, ובמשך שנים רבות, קיסרוגו עלי לפניכם אנשים רבים בלי שאמרו דבר-אמת, ואני מפחד מפניהם יותר משאני מפחד מפני אניטוס³ וחבריו, אף על פי שגם הללו מסוכנים הם. אולם מסוכנים מהם, רבותי, הם אותם שתפשו אתכם מילדותכם ושדיללכם בקיסרונג-שקר שמטפלו עלי: שהנה ישנו אחד סוקראטס, איש חכם, החושב על אשר בשמיים וחוקר את כל אשר מתחת-לאדמה, והופך את הטענה הנפסדת לניצחת⁴. אלה, אנשי אתונה, אשר הפיצו את השמועה הזאת, הם קטיגורי המסוכנים; שהרי שומעיהם סבורים שאנשים החוקרים בדברים

³ החשוב מבין שלושת קטיגוריו של סוקראטס בורסקאי אמיד שהיה מראשי המפלגה הדימוקראטית שהפילה בשנת 403, בהנהגת תראסיבולוס, את שלטון השלטים" האוליגארכי, מופיע בדיאלוג "מנוי" (להלן כפרד זה) כאיש שהשגה את הסופיסטים בלי שעמד על טיבם.
⁴ כלומר: מוכיח את צדקתי של מה שאיננו גורל, הכיטוי הוא מיטמא פוסטית שטבע אותה פרודאגוראס (עיי' פרודאגוראס, הערה 4)

האפולוגיה של סוקראטס

נאום ראשון

כיצד, אנשי אתונה? פעלו קטיגורי עליכם, אינני יודע; אבל אני — כמעט ושכחתי את עצמי בגללם; כה רב היה כח" השידול שבדבריהם. אולם, כיוי לומר את הדבר בפה מלא: כל דבר-אמת לא אמרו, ומעל לכל תמהתי על 'שקר מלא: משקריהם המרובים: שאמרו כי עליכם להיחזר שמה אמתה אתכם, כאשר אני נואם גדל. כיצד לא נתביישו לומר דבר שיתבדה מיד למעשה, משיתברר שאינני נואם גדל כלל וכלל. — דבר זה נראה לי חוסר-בישה שאין כמותו, אלא אם כן מכנים אנשים אלה נואם גדול למי שדובר את האמת. שאם לכך הם מתכוונים, אודה שאין להשוותי צמחם בחינת נואם. שהרי הם, כפי שאני טוען, כמעט ולא השמעו מלה אחת של אמת, ואילו מפי תשמעו את האמת כולה, אך כחיי זיוס, אנשי אתונה! מפי לא תשמעו נואם מליטש ומקושט מליצות ומלים נבחרות, כדוגמת נאומיהם של הללו, אלא דברים שלא הוכנו מראש, ובמלים שיודמנו לי; שהריני בוטח בצדקת דברי, ואל-גנא יצפה איש מכם למושהו אחר, כי סוף סוף גם לא נאה לי שאופיע בגילי לפניכם, כבחור המחזר נאום, ואכן, אנשי אתונה, מאד אני מבקש מכם טובה של חסד זה: בשמעכם כי אלמד זכות י הוא הפנוח המשפטי המציין כיוונית נאומי נאשם המלמד זכות על עצמו, התרגום הרגיל, "התנצלות" אינו במקומו, כיוון שיש בו משום בקשת סליחה על דברים שהיו, של אכבאזמו של סוקראטס המדען שלא היו דברים מעולם. — הנאום שלפנינו אינו, כמובן, הנאום ההיסטורי שנואם אותו סוקראטס במשפטו (בשנת 399), אלא חיבור של אמלטון שנתחבר שנים אחדות לאחר המעשה, ע"פ התרשמותו מהנאום ההיסטורי ששמע אותו במואזוני.

י שופטיו של סוקראטס היו 500 אורחים שבחרו בגורל.

אלה אף אינם מאמינים באלים, ויתר על כן, מרובים הם קטיגורים אלה, וכבר ימים רבים הם מקסריגים, ואף דיברו אליכם בניתוחכם בגיל של קלות-אמונה: בעונכם ילדים, ואחדים מככם בחורים צעירים, וקטיגוריה זו נערכה ממש, שלא בפני הנאשם, ולא היה מי שיתגונן, והצד המשונה ביותר: אף שמתיהם של קטיגורים אלה אין לדעתם ולקראם, חוץ מבמקרה שאחד מהם הוא מתבר-קומדיה. הם האנשים שפיתו אתכם בשטנה ובדיבה, ובחלקם נתפתו לפני כן בעצמם, המשיכו בפתותם אחרים; ובפני כל אלה קשה העמידה ביותר, שהרי אין להביא תנה אף אחד מהם ולסתור את דבריו, דרומה אני בהתגוננותי ממש כמו שגלחם בצללים, וכמי שסותר דברי אנשים שאין מהם משיב. הניחו, איפוא, גם אתם שכדברי כן הוא, ושקמו עלי שני מיני קטיגורים: אלה שהאשימוני עכשיו, ואלה שמתכב, אשר עליהם אני מדבר כעת, ובינו שקודם-כל עלי להתגונן כנגד אלה שמכב, שהרי גם אתם שמעתם קיטרוגיהם קודם, ולעמים קרובות הרבה יותר משאת קיטרוג האחרונים.

ובכן, אנשי אתונה, צורך הוא להתגונן, ולהשתדל שאציא מלבכם בזמן קצר כל כך אותה דיבה שקלטתם במשך זמן רב. ואמנם רוצה הייתי שאצליח בכה, אם יש בכך להיטיב גם לכם גם לי, ושחקה ידי על העליזה בהתגוננותי: אך סבורני שקשה הדבר, וטיבו לא נעלם ממני כלל וכלל. אף על פי כן ייעשה נא המעשה כטוב בעיני האלוהים: יש לצוית לחוק ולהתגונן. נזכר-נא, איפוא, לכתחילה, מהו הקיטרוג והוא שממנו יצאה העליזה שמעלילים עלי, ועל יסודה כתב גם מליטוס * את כתב-האשמה הזה, ובכן, מה הם דברי המעלילים? יש לקרוא כביכול הצהרתם שבשבוועה כאילו הם קטיגורים ממש:

* הכונה לאריסטופאנס, עיי' להלן הערה 7.
 * משורר, הדבר שכן שלושה קטיגוריו של סוקראטס, ומחבר כתב-האשמה.

סוקראטס עושה עוול ועוסק בהעלולים, בחקרו את שמתחת-לאדמה ובשמיים, בהפכו את הטענה הנפסדת לגיזתה, ובלמדו אחרים לעשות כמותו. זאת היא העליזה, שהרי בעצמכם ראיתם בקומדיה של אריסטופאנס, בה הוצג אחד סוקראטס הסועז כי מהלך הוא באוויר והמהבל שאר תבלים רבים בעינינו שאיננו בקי בהם לא ברב ולא במעט, ואיננו אומר כך כדי לבוזת מדע כזה, אם יש מי שחכם בכונן אלה; אלא-נא יתבעני מליטוס לדון על עבירה חמורה כל כך! אלא אני, אנשי אתונה, אין לי חלק בעיניינים אלה, ולעדים קורא אני את הרוב שבכם עצמכם, ששמעתם אותי משוחח בומן-מך הזמנים, והלא רבים מכם שמעו אותי, הגידו, איפוא איש לדעתו, אם יש בהם מי ששמע אותי בומן-מך-הזמנים משוחח בעיניינים כאלה, אם מעט ואם הרבה, מתוך כך תבינו שגם שאר סיפורים שהמור-העם מספר עלי כן טיבם.

אלא שאין בהם ולא כלום, וגם לא באותו סיפור שאולי שמעתם אותו ממי ששמעתם, שאני מנסה לחנך בני אדם במחיר כסף; גם בכך אין אמת, ואכן, גם זה יפה בעיני, אם יש מי שבידו לחנך בני אדם, כגון גורגיאס * איש לאונטיני ופרודיקוס * איש קאוס והפיאס * איש אליס, שכן, רבותי, כל אחד מהאנשים האלה יש בידו ללכת אל כל עיר ועיר ולשדל את צעיריה, אף על פי שמתור להם להתחבר חינם עם כל אחד מבני עירם, שיעזבו את חברתם של אלה, יתחברו אליהם בשכר-כסף ואף יכירו להם טובה, ועוד יש כאן איש חכם שבא מפארינו,

* הכונה ל'ענינים' של אריסטופאנס, הקומדיה הידועה שהוצגה בשנת 423 ושבה מופיע סוקראטס כחוקר בסודות השטני.
 * הגואם גדול-השם, בערך 483-437: ידוע מתוך הדיאלוג של אפלטון הנקרא על שמו, נמטרס כאתונה מאז ביקר בה לראשונה בשנת 427, בשליחות מדינתו.
 * אחד המשותחים בדיאלוג 'פרוטגוראס', עיי' 'פרוטגוראס', הערה 9.
 * אחד המשותחים בדיאלוג 'פרוטגוראס' (עיי' שם, הערה 6) וראש המשותחים בדיאלוג הנקרא על שמו (עיי' 'היפאס ווסא', בכרך זה).

המתגורר אצלנו, כפי שנודע לי, שכן נפגשתי באותו אדם ששילם לסופיסטים יותר מכל האחרים ביהוד; הוא קאליאס¹¹; בן הזיפוניקוס, וכיון שיש לו שני בנים, שאלתי לאמור: "קאליאס, אילו היו שני בניך סיחים או יעלים, רדאי יכולו למצוא ולשכור אדם שיהיה ממונה עליהם ויעשה את שניהם נאים וטובים בסגולה הטובה הראויה לאלה; וזה יהיה אחד המסיסים או האיכרים, ואילו לאחר שהם בני אדם, את מי יש בדעתך למנות עליהם? מי הוא החכם בסגולה הטובה ההולמת אותם, באנושית ובמדעית? דומני שעיינת בכך, בגלל הבנים שיש לך, היש כזה, אמרתי, "או אין?" — "יש ויש", אמר.

— "מי הוא", אמרתי, "ומה עולה לימודו?" — "אואנוס", אמר, "סוקראטס, איש פארינו, ושכרו חמשה מניס". ומאשר היה בעיני אואנוס, אם באמת אותה אמנות בידו, ואם הוא מלמד אותה במחיר הוגן כל כך, וכשעצמי, הייתי מתפאר ומתנאה, אילו ידעתי אלה, אלא שאינני יודע, אנשי אהונה, ואולי יש בכך מי שברצוני להשיב לי: "אולם, סוקראטס, מהו פעלך? מניין נטפלו עליך העלילות האלה? שאילולא עסקת בעניינים מהירים יותר מזולתך, ואילולא נבדלו מעשיר ממעשי רוב בני אדם, רדאי לא היו מספרים כך ומרגלים אחריך כל כך, הגד לנו, איפוא: מהו הדבר? לכל נחזה עליך דעה על רגל אחת". ודומני שיצדק מי אותו שם ואתה עלילה, ובכן, להראותכם מהו הדבר שהסב לי אותו שם ואתה עלילה, ובכן, שמעו, ואולי יאמרו אחדים מכם שאני מדבר דרך צחק, אך דעונו היטב כי את האמת כולה אומר לכם: לא דבק בי שם זה, אנשי אהונה, אלא בשל חכמת-מה, ומה טיבה של חכמה זו? אולי חכמה היא לפי כוחו של אדם, שכן דומני שבאמת חכמתי בחכמה זו, ואילו אותם שדוברתי עליהם קודם, ייתכן שיש בהם חכמה שלמעלה מכוחו של אדם, או אין לי מה אומר

¹¹ ידוע לקורא מתוך "פרוטגוראס", כמאדם של הסופיסטים (עיי' "פדר" טאגוראס", הערה 4).

על כך, שהרי אינני יודע את חכמתה ההיא, וכל הטוען להיפך — משקר הוא ומעליל עלי בדבריו, ואל-נא, אנשי אהונה, תרעישו כנגדי, אפילו ייראה לכם שאני מדבר גבוהה, כי לא בשמי אומר על שאומר; אייחס לכם את הדבר אל אומרו שהוא מהימן, כי מה חכמתי, אם יש בי חכמת-מה, ומה טיבה, אעיד לכם את זמלי שבלפני, הלא ידעתם את כירפוני¹², חברי היה מבעורתי, וגם חברכם, חבר המויד-העם, שנלווה אליכם באותה גלות וחזר יחד אתכם¹³, והלא גם ידעתם טיבו של כירפון, כמה נמוץ היה בשאיפותיו, וזבואו ביום מן הימים לדלפיו, העז לשאלו נבואה — וכפי שאמרתי, אל תרעישו, רבותי, — כי שאלתו הייתה, אם יש חכם ממני, והפיתיה¹⁴ השיבה את דברי-האל, שאין חכם ממני, ועל כך יעיד לכם אחי הלוה, לאחר שנפטר כירפון עצמו.

והביטורג¹⁵ אל המלצה שלשמה אומר אני את הדברים האלה, הלא אני עומד להראותכם, מה מוצא העלילה שמעלילים עלי, והרי כששמעתם את התשובה ההיא אמרתי בלבי: "מה כוונת האל, ומה פתרון חידומו? הלא במידה שידוע לי, אינני חכם לא בדבר גדול ולא בדבר קטן, מהו, איפוא, כוונתו באמרו שאני חכם ביותר? שהרי רדאי איננו משקר, כי אין זה מן הדין שלי, וזמן רב לא יכולתי למצוא את כוונת דבריו, לאחר מכן ואחרי היסוסים רבים, פניתי, כדי לחקור בדבר, לשיטה כזאת: הלכתי אל אחד האנשים הנחשבים חכמים, שאמרתי, כאן — אם באיזה מקום שהוא, — אוכל לסתור את הנבואה ולהראות לאורקל: הנה זה חכם ממני, ואתה נקבת בשמי, וכשעיינת באותו איש — הלא אין כל צורך שאפרש בשמו; זה היה אחד

¹² חברו של סוקראטס; ידוע גם מתוך הדיאלוגים "פרוטגוראס" ו"בארימדיס" שם נזכר "סבעו המשוגע".
¹³ כלומר, השתתף בהפסדה היומיומית בהנהגת תראסיובולוס, בשנת 404/3, כדוגמת אניטיס (עיי' לעיל, הערה 6).
¹⁴ נביאת אפולון שבלפני.

המדינאים, אנשי אתונה, שבעיני בו נתנסית באותו נסיון שאספר לכם, — וכששוחחתי איתו נראה לי, שגבר זה נראה חכם בעיני אנשים רבים ומעל לכל בעיני עצמו, ואולם אין הוא חכם, ואו ניסיתי להראות לו, שהוא חושב חזקו עצמו חכם, וכך מכאן גשנאיתי עליו ועל רבים מהאנשים שהיו באותו מעמד, ובלכתי משם הסקתי את המסקנה, שחכם אני מהאיש הזה שכן דומה כי איש משנינו איננו יודע דבר נאה וטוב, אלא שהלה חושב כי הוא יודע משהו בלי שידע, ואני, כפי שלא ידעתי, אף אין אני חושב עצמי יודע, ונראה היה שלפחות בדבר פעוט זה חכם אני ממנו; שאת אשר לא ידעתי, אף אין אני מדמה לדעתו. מכאן הלכתי אל אחר, מאלה שנתחשבים לחכמים יותר מן ההוא, ובאתי לכלל אותה דעה גופה, והוך כדי כך גשנאיתי על ההוא ועל רבים אחרים, ולאחר מכן כבר הלכתי על פי הדרך מאחד לשני, וגם הרגשתי בצער ובפחד שאני הולך ונשטם, ואף על פי כן נראה היה לי שאת דברי-האל יש להחשיב מעל הכל, הצטרכתי, איפוא, ללכת, אנכי עיון בכונת הנבואה, אל כל אלה שעל פי הסברה תרוחת ידעו משהו, אולם בחיי הכלב, אנשי אתונה, — הרי אליכם יש לדבר את האמת, — אכן נתנסיתי בניסיון כזה: הנודעים-לתהילה ביותר כמעט ונראו לי חסרי-כל, שעה שחקרתי בהם על פי האל, ואחרים פחותי-שם נראו לי, מבחינת הבונתם, הגונים יותר, אולם עלי להראותכם את כל דרך-נודי, שכמה כעבודת-טורח 16 שטרחתו בהן כדי שחם ותלילה לא תעמוד לי הנבואה בלי שאזימנה. מן המדינאים הלכתי אל המשוררים, מחברי הטראגדיות וההיפוקריטאים ושאר הפייטנים, על מנת שאהפש כאן כנגב הנתפש בשעת גניבתו, ואמצא סכל יותר מאלה, לקחתי, איפוא, אותם משיריהם שגראו לי למושיים ביותר ושאלתי מה פירושם, כדי שבעת ובעונה אחת גם אלמד מהם דברי-מה, ואני מתבייש, רבותי, לומר לכם את האמת; אף על

16 רמו לעבודתו של היראקלס.

פי כן יש לאמרה; אומר, איפוא, בפה מלא: כמעט וכל מי שתקשיב לנו היטיב לדבר יותר מהמשוררים עצמם על נשואי שיריהם. בזמן קצר נוכחתי, איפוא, לדעת גם בעיני המשוררים, שלא בחכמה הם מחברים את שיריהם, אלא מכוחו של כשרון טבעי ותוך כדי השראה אלוהית, כדוגמת מגידי-העיתות וזומרי-הנבואות; שגם אלה אומרים דברים נאים, אלא שאינם יודעים דבר מדבריהם, שבגלל שירתם זימו עצמם מצב המשוררים, ועם זה הרגשתי, שבגלל שירתם זימו עצמם להיות חכמים בבני אדם, גם בשאר דברים שבהם לא חכמו. הלכתי, איפוא, גם משם אנכי סברה שיתרוני עליהם הוא אותו יתרון בו עליתי גם על המדינאים.

לבסיוף הלכתי אל בעלי המלאכה, כי על עצמי ידעתי, ואניד זאת במפורש, שאינני בקי בשום דבר, ואילו עליהם ידעתי שאמצאם בקיאים בדברים נאים הרבה, וגם לא טעיתי בכך, שכן בקיאים היו כמה שאני לא הייתי בקי, ובכך חכמו ממני, אולם, אנשי אתונה, נראה היה לי שבאותה שגיאה בה לקו המשוררים, לקו גם בעלי המלאכה השונים; כי משום ששל אחד הצטיין במעשה מלאכתו, דימה את עצמו חכם מאוד גם בשאר עניינים חשובים ביותר, וחסרונם זה הסתיר את חכמתם והיא על כן שאלתי את עצמי בשם האורקל, אם אעדיף להיות כמות שהנני, בלי שאהיה חכם בחכמתם וסכל בסכלותם, או — להיות כמות שהנני.

מתוך בדיקה זו, אנשי אתונה, נתעוררו כנגדי איבות מרובות, ומהן שטיבו קשה ומכביד ביותר, עד שהוליתו עלילות מרובות, וגם את השם הזה, חכם, שמכנים לי, כי מדי פעם בפעם חושבים המקשיבים לשוחות כאלו, שאני חכם באותם העניינים בהם אני מוכיח טעותו של אחר, ואילו לאמיתו של הדיבר, רבותי, נראה שזאת היא חכמת האל, ולאזאת מחבין הוא באותה נבואה: שחכמת אנשי שוויה מועט, ואף איננה שווה כלום.

וליקון — משום הנאמרים. ולפיכך אתפלא. כפי שאמרתי גם כראשית דברי, אם יהיה ביכולתי להוציא מלבכם בזמן קציר כל כך את העליה הנאות שנתרבהה כל כך. הא לכם, אנשי אתונה, דברי אמת; לא העלמתו ולא כיחודתי מכם דבר גדול או קטן, אף על פי שכמעט וידעתי שבעצם הדברים האלה אני מעורר שנאה כנגדי. ודווקא כזה יש גם משום ראיה שאמת כפי, ושנאת היא העליה שמעלילים עלי ואלה הם גורמיה. וכשתחקרו בזאת, אם עכשיו ואם לאחר זמן, תמצאו שכך הוא הדבר.

בכך התגוננתו לפניכם דייצרכי על קטרוגיהם של קטיגורי הראשונים. וכנגד מליטוס הטוב והאוחז, לפי דבריו, את המדינה, וכנגד שאר קטיגורי האחרונים אשתדל להתגונן לאחר מכן. ושוב, כאילו קטיגורים אלה נבדלים מקודמיהם. נקח נא את הדוגמה שנשבענו עליה. וכך בערך לשונה: «סוקראטס עשה עוול, כאשר הוא מקלקל את הצעירים ואינו מאמין באלים שבהם מאמינה המדינה, אלא במעשים דימוניים שונים וחדשים». זאת היא ההאשמה, ובדוקינא חלקיה של האשמה זו אחד אחד. טוען הוא שאני עושה עוול כאשר אני מקלקל את הצעירים. ואילו אני טוען, אנשי אתונה, שמליטוס עושה עוול, כאשר הוא מתלוצץ בדברים שבחומרה, מביא אנשים על-נקלה אל זירת-הדין ומעמיד פנים כאילו כובר-ראשו ודאגתו נתונים לעניינים שמעולם לא שקד עליהם במאומה. ואנסה להוכיח גם לכם שכך הוא הדבר.

גש הנה, מליטוס, והגד: כלום אין זה חשוב בעיניך מאד, שהצעירים יהיו טובים ככל האפשר?

מליטוס: בעיני כן.

סוקראטס: הבה, איפוא, הגד לאנשים האלה: מי זה משפר אותם? הלא ברור שידעת, אם לך נתונה דאגתך. שכן מצאת, כפי שאתה טוען, את מי שמקלקל אותם. והנך מביא אותי בפני אנשים אלה ומקטרג עלי, ובכך, הבה קרא בשם האיש המשפר

וכנראה הטובה איננה לסוקראטס, אלא שתאל השתמש בשמי ככתוספת. בהביאו אותי לדוגמה, כאומר: «בני אדם, החכם ככם הוא מי שהכידי לדעת כסוקראטס כי, לאמיתו של הדבר, אשר לחכמה — איננו שווה ולא כלום». ועודני מתהלך גם עכשיו ודורש וחוקר זאת על פי האל, כשאחד מבני העיר או מהזרים נראה חכם בעיני, וכשמתברר לי שאין הוא כך, הריני בא לעזרת האל ומוכיח שאיננו חכם. ומפאת טירדותי זו לא היה לי פנאי לעשות דבר שראוי להוכיחו לא בעיניי המדינה ולא בעיניי שלי, אלא שרואי אני בעוניי למכביר בגלל עבודת האל.

ונסוף על כך נלווים עלי מאליהם אותם הצעירים שהם פנויים ביותר, כלומר בני העשירים ביותר, וכשמחה יקשיבו כיצד חולכים האנשים ונבדקים, ופעמים רבות הם גם מחקים אותי בעצמם ומשתחלים לדוק אחרים; ואו, דומני, מוצאים הם אנשים בשפע הסוברים לדעת משנה, ויודעים מעט או לא-כלום. מכאן שהנבדקים על ידם כועסים עלי ולא עליהם; ואומרים שיש אחד סוקראטס. רשע מאין כמוהו ומקלקל את הצעירים; וכשישאל אותם השואל: באיזה מעשה ובאיזו תורה? אין להם מה יאמרו, אלא אינם יודעים, וכדי שלא יתגלו במבוכתם ישיעו את הדברים שבהם מאשימים כרגיל את כל חובבי החכמה: שהוא מלמד מה-שכשמיים ומה-שמתחת-לאדמה, שלא להאמין באלים, ולהפוך את הטענה הנפסדת לניצחת. כי את האמת, כמדומה לי, לא ירצו לומר: שנתברר שהם מעמידים פני-יודעים, ואינם יודעים דבר, ומאחר שהם, כמדומני, שואפי-כבוד ונמרצים ומרובים למספר, והם מדברים עלי בעצה אחת ובכוח שידול רב, הרי מזמן שיברו את אוניהם בעלילותיהם הנמרצות. ומקרבם קמו עלי גם מליטוס, אניטוס וליקון¹⁰: שכן מליטוס מהרעם עלי משום המשוררים, אניטוס — משום בעלי-המלאכה והמדינאים.

¹⁰ השלישי בין שלשת קטיגוריו של סוקראטס; אינו ידוע משאר עזרתו.

אותם, וגלה להם מי הוא. — ראה אתה מליטוס, הנך שותק ואין בפניך תשובה? וכי אינך סבור שחרפה היא וראיה מספקת לדברי, שכלל לא נחת דעתך על כך? אלא הגד-נא אישי הטוב:

מי משפר אותם?

מליטוס: החוקים.

סוקראטס: אולם לא על כך שואל אני, הטוב באדם, אלא איזה איש, שאמנם מצויה לדעת לפני כן גם זאת. את החוקים? מליטוס: הללו, סוקראטס, היינים.

סוקראטס: כיצד אתה אומר, מליטוס? אלה מסוגלים לחנך את הצעירים, והם משפרים אותם?

מליטוס: כודאי.

סוקראטס: האם כולם, או מקצתם בן ומקצתם לא?

מליטוס: כולם.

סוקראטס: חי הירה, טובים דבריו, ומושעיים נחת לנו בשמע. אך הגד-נא עוד: הגם השומעים האלה משפרים אותם או לא?

מליטוס: גם אלה.

סוקראטס: ומה בדבר חברי המועצה?

מליטוס: גם חברי המועצה.

סוקראטס: ואלה שבאסיפת-העם, מליטוס, האורחים הנאם פים, כלום מקלקלים הם את הצעירים, או משפרים אותם גם הם, כולם?

מליטוס: גם הם.

סוקראטס: ובכן, כל האתונאים, כנראה, עושים אותם נאים וטובים, חוץ ממני, שאני בלבד מקלקל אותם. כך אתה אומר?

מליטוס: בכל בני אני אומר זאת.

סוקראטס: ביש-מול הנני לדעתך, מאוד מאוד. והשבי-נא לי: הגם לגבי סוסים סבור אתה כך? שכל האנשים משפרים אותם, ורק אחד מקלקלם? או היפוכו הנמוי של דבר: אחד הוא שעשוי לשפר אותם, או מעטים מאוד, כלומר הטייסיים;

ואילו רוב בני אדם, כשהם מטפלים ומשתמשים בסוסים, מקלקלים אותם? האין זה כך, מליטוס, גם לגבי סוסים וגם לגבי כל שאר בעלי חיים? כך הוא ללא ספק, בין שאותה ואניטוס תשללו ובין תהיבו את הדבר, כי מאוד ישפר חלקם של הצעירים, אילו היה אחד בלבד מקלקלם, המותר היו מושיעיהם. אלא שהנך מראה, מליטוס, די הצורך שמעולם לא הגית בצעירים, והנך מגלה בכירור את חוסר דאגתך: במאומה לא שקדת על אותם הדברים שבגללם אתה תיבע אוני לדני.

ועוד הגד נא לנו, מליטוס, בחיי יוון: אם מוטב לשבת בין אורחים הגונים או בין גרוועים? אתה, ענה-נא! הלא שאלתי אינה קשה. כלום אין הגרוועים מודעים לעשות מדי-פעם בפעם עם שכניהם, והטובים מיטיבים עמם?

מליטוס: מאוד מאוד.

סוקראטס: ובכן, היש מי שרוצה להינזק, ולא להיושע, בידי חבריו אשר בצדו? ענה-נא, אישי הטוב, שהנה החוק מצוין לענות, היש מי שרוצה להינזק?

מליטוס: ודאי שלא.

סוקראטס: הבה, איפוא: האם הבאתי הנה משום שאני מקלקל את הצעירים ועושה אותם גרוועים, בודון או בשגגה?

מליטוס: בודון, לדעתך.

סוקראטס: ומה, מליטוס, חכמת ממני כל כך, אתה הצעיר ממני הקור, עד שאתה אמנם הבנת, שתמיד מרעים הרעים עם שכניהם המקורבים להם, והטובים מיטיבים עמם, ואילו אני הגעתי לסכלות כזאת, שאף זאת אינני מבין, שבעשותי לרשע את אחד מהחיים עמדי אהיה נתון בסכנת רעה שתבואני מידו?

ואת הדעה הזאת, שהיא גדולה כל כך, עושה אני, כפי שאתה טוען, בודון? זאת אינני מאמין לך, מליטוס, ודומני שאף איש אחר לא יאמין זאת; אלא אם כן אינני מקלקל, או שאני מקלקל בשגגה, ובשני המקרים כאחד אתה משקר. כי אם אני מקלקל בשגגה, אין זה מן הדין להביא אדם בנבל שיגאות שעשה

לבורים עד שלא ידעו כי ספרי אנאכסאגוראס איש קלאומני מלאים וגרושים דעות אלו? וכי לומדים הצעירים מפי דבריהם שאפשר לקנותם לעתים. כשהם עולים ביוקר, בדרכמוך אחד בכיכר האורכיסטריה, ולצחוק לסוקראטס כשהוא מעמיד פנים כוילו הם שלו, וכל שכן כשאחתם הדברים אינם מתקבלים מלל על הדעת? אולם, בחיי זיוס, האם עד כדי כך אינני מאמין, לדעתך, בכל אל שהוא?

מליטוס: אכן, בחיי זיוס: אינני מאמין במאומה. סוקראטס: אין לסמוך עליך, מליטוס, וכפי שנראה לי, גם אתה לא תסמוך על עצמך בדבר הזה. שכן נראה לי, אנשי אהובה שאיש זה רשע מאוד ופרוק, וברשעות ממש כתב את כתב-ההאשמה הזה, בפריצות ותעלולי-נעורים. שהרי דומה הדבר כאילו חד חידה כדי לבסות: האם יבין סוקראטס הזכום את הלצתי שאני אומר דבר והיפוכו, או ארמא אותו ואת שומעי האחרים? שהנה לדעתי סותר איש זה בכתב-האשמתו את דברי עצמו, כאילו היה אומר: סוקראטס עושה עוול, באשר איננו מאמין באלים, אלא מאמין באלים. והרי כך מדבר מי שתומד לו שעשועים.

עיני, אפוא, רבותי, יחד עמי, כיצד נראה לי שהוא אומר זאת. אתה השב לנו, מליטוס, ואתם זכרונא מה שביקשתי מכם מלכתחילה: אל תרעישו באמרי את דברי בדרכי הרגילה. היש אדם, מליטוס, ויהיה אשר יהיה, המאמין שיש מעשי אנשים, ואיננו מאמין שיש אנשים? יענה-נא, רבותי, ואל ירעיש רעשים של סתם היש מי שמאמין שאין סוסים, אבל מעשי סוסים? או מי שמאמין שאין מחללים בחליל, אבל מעשי מחללים? אין כוה, הטוב שבגברים? אם אין רצונך לענות, אומר זאת אני לך ולאחרים שבכאן. אולם על שאלה זו השב

ובעזרתו של זה נמלט מן העיר כשהואשם על "כפרה באלים וידידות עם המרטירים".

בשגה, אלא להיפגש אתו, ללמדו ולהוכיחו. שהרי ברור כי לכשאילמד, אוחל ממעשי שאני עושה אותם בשגה, ואולם אתה השתמטת מלהיפגש אתי ומללמדני, ולא היית נכון לכה, והנך מביא אותי הנה, למקום שעל פי דין יש להביא את הטעון עיניו, ולא את הטעון לימוד. אלא, אנשי אהובה, שכבר נתברר מה שאמרתי: שמעולם לא שקד מליטוס על דברים אלו, לא הרבה ולא מעט. אף על פי כן אמור-נא לנו, מליטוס: כיצד מקלקל אני לדברייך את הצעירים? וכי אין זה ברור על פי כתב-ההאשמה שכתבת, שאני מלמד אותם לבלי האמין באלים שבהם מאמינה המדינה, אלא במעשים דימוניים שונים וחדשים? האינך טוען שאני מקלקל אותם בתורה זו?

מליטוס: בכל לבי אני טוען זאת. סוקראטס: ובכן, מליטוס, בחיי האלים האלה שאנו מדברים בהם כעת: חוסף וכאר את הדבר לי ולאנשים האלה, כי אינני יכול להכין, אם לדברייך מלמד אני את האמונה בכמה אלים, ומאמין אפוא עצמי שיש אלים, ואינני מחוסר-אלים לגמרי ולא זהו העוול שאני עושה, אלא שאני מאמין באלים אחרים, שלא כמדינה, וזאת היא ההאשמה, שאני מאמין באחרים, או שאהה טוען שבכל אינני מאמין באלים, וכך אני מלמד את חולתי.

מליטוס: זאת אני אומר: שבכל אינך מאמין באלים. סוקראטס: מליטוס המשוטה, לשם מה אתה אומר כך? וכי אף שמש יורח אינני חושב לאלים, כשאר אנשים?

מליטוס: בחיי זיוס, רבותי הדיינים! הלא הוא טוען שהשמש היא אבן, ושהירח הוא אדמה.

סוקראטס: נדמה לך, מליטוס ידידי, שאהה מקטרג על אנאכסאגוראס ז', וכל כך אתה בו לאנשים אלו, חושב אותם

איש קלאומני שבאסיה הקטנה; בערך 500 עד 428 המליטוס מוליחשם שהתארח באהונה בערך משנת 480 עד 450 והיה ידיו של פילקלוס;

אתה : האם יש מי שמאמין שיש מעשים של דימונים, אולם איננו מאמין שיש דימונים ?

מליטוס : אין.
 סוקראטס : מה רב החסד גמלת לי, שסוף סוף ענית, כיון שהללו מאלצים אותך לענות. והלא אתה טוען שאני גם מאמין במעשים דימוניים וגם מלמד אמונה זו, אם חדשים אם ישנים. במעשיהם של דימונים אני מאמין, איפוא, על פי דברך, וכן נשבעת בכתב-ההאשמה. ואם אני מאמין במעשיהם של דימונים, הרי שאני מאמין ממילא גם בדימונים. האין זאת ? — כך הוא : שאני מניח כי אתה מודה, לאחר שאינך משיב, וכי אין אנו סבורים שהדימונים אלים הם או בני-אלים ?

מליטוס : בוודאי.
 סוקראטס : ואם אמנם סבור אני, איפוא, לדבריך, שיש דימונים, ואם הדימונים הם אלים, הרי זאת חידתך והלצתך שעמדתי עליה : שתהא אתה טוען, כי בהיותי סבור שאין אלים, שוב אני סבור שיש אלים, ואם הדימונים בני-אלים הם, שילדו להם לא בנות וזגם, אלא גימפות ואחרות הנחשבות על פי המסורה לאמותיהם : אזי מי הוא האיש שלדעתו יש בני-אלים, אבל אין אלים ? הלא זו סברה שאין הדעת סובלתה, כאילו היה סבור שיש פרדים, בניהם של סוסים וחמורים, ולא היה סבור שיש סוסים וחמורים ! לא מליטוס, אין זאת אלא שכתבת את כתב-ההאשמה כדי לנסותנו, או משום שלא ראית מה עול-של-אמת תוכל להאשימיני בו, ואילו שתכניס בלב בר-דעת אף במעט, שלא אותו איש עצמו מחיב הן מעשים דימוניים הן אלהיים, ושוב שלא אותו איש עצמו שולל הן דימונים הן אלים הן גיבורים, — דבר זה לא ייתכן בשום החבלה שבעולם.

אולם, אנשי אתונה, אינני עושה עול על פי כתב-האשמתו של מליטוס, — דבר זה איננו טוען, כמדומני, התגוננת יתירה, אלא גם דברי אלה דיים לכך, ואילו מה שכבר אמרתי קודם, על הפינה הרבה שרוחשים לי רבים, דעו-נא היטב שזאת היא

אמת, ופינה זו היא שתוכל לי, אם משוה יוכל לי : לא מליטוס ולא אניטוס, אלא עלילת המוח-העם ושנאתו, הלא לזאת נפלו קרבן גם אנשים אחרים, רבים וכן טובים, ודומני שעוד יפלו, ואין כל סכנה שאזיה אותי.
 ואולי ימצא מי שיאמר : "האניך מתבייש, סוקראטס, שאתה עוסק בהתעסקות כזאת המביאה אותך עכשיו לסכנת מוות ?" על כך אשיב דבר-צדק ואומר : "אין דבר-ך נא, בן-אדם, אם אתה סובר, שאת סכנת החיים-והמוות צריך לשקול מי שיש לו ערך אר-במעט, ולא לעיין רק בכך, אם צודקים או לא צודקים מעשיו שהוא עושה, ואם פעליו הם של איש טוב או של איש רע, הלא על פי דברך היה יוצא, שגורועים היו כל האלים-למחצה שנפלו במרורה, ומעל לכולם בן-תמיס¹⁸, שלא סבל דבר-חורפה אלא בו לכל סכנה, הלא כשאיווה בנפשו לחרוג את הקטור, דיברה אליו אמו, וזאלה, בערך כך : בני, אם תיקום את דמי פאטרזקלוס תכרך ותחרוג את הקטור, תמות גם אתה, שכן היא אומרת¹⁹ :

כי קִיֵּד אֶתְרִי מוֹת־הַקְטוֹר תִּרְדָּךְ וְנִרְלָךְ.

וכשמע כן, קלו בעיניו המוות והסכנה ; שפחד הרבה יותר לחיות חיי איש רע בלא לנקום את ידידיו, והריהו אומר²⁰ :

הֵן קִיֵּד אֶמְתִּיקָה

לאחר שאעניש את עושה-ההעולה, לבל אהיה לצחוק בשבתי כאן, על ד' ספינות קטורות, כמשא על-אָרְיָה²¹.

וכי סובר אתה שהלה נתן דעתו על מוות ועל סכנה ? כי כך הוא, אנשי אתונה, לאמיתו של הדבר : במקום שאדם העמיד²² אכילוס, גיבור האיליאס, שאמו, תמיס, היתה אלה, ועל כן הוא נמנה עם האלים לפתחה²³, " הומירוס, איליאס 18, חוזה 96.
¹⁸ הומירוס, איליאס 18, חוזה 104.

את עצמו, משום שהיה בדעה שכל מושב, או במקום שהולמד על ידי מפקדו, שם חייב הוא, כפי שנראה לי, להישאר ולעמוד בסבבה, ולא לשקול בדעתו לא מוות ולא שום דבר אחר לעומת הזרפה.

ואני, אנשי אתונה, כשהעמידוני המפקדים, שאהם בחרתם לפקד עלי בפטידיאה ובאמפיפוליס ועל ידי דליון, שם נשארתו כיתר הגברים במקום שהעמידוני והייתי נהוץ לסכנת מוות; והלא דבר נורא הייתי עושה אילו במקום שכפי שתשבתני והתחתי העמידני האל לחיות את חיי בשאיפה לתכמה ולברוק את עצמי ואת זולתי, אילו כאן הייתי מפקד מפני מוות או כל דבר אחר הייתי נוטש את המערכה, נורא יתא המעשה, ואו לאמיטו של הדבר יכול היה אדם להביאני בצדק אל בית-הדין, על שאיני מאמין באלים, ממרה את פי הנבואה, מפקד מפני מוות ודואה עצמי חכם בלא להיות חכם, כי לפחד מפני מוות, רבותי, איך זה אלא שמדמה אדם בנפשו שהנו חכם, שעה שאיניו כן, שכן "לדמות בנפשו" הוא לדעת את אשר לא ידעת. ואיש אינו יודע את המוות; אף לא זאת, שמה הוא הטובה הגדולה ביותר הצפויה לאדם, והם מפקדים מפניו כאילו ידעו לבסוף, שהוא הגדולה שברעות, וכיצד לא תהיה זאת אותה סבלות מגונה: שיחשוב אדם שהוא יודע את אשר אינו יודע? ובהו וכאן, רבותי, נבדל אני אולי מרוב האנשים, ואם אומר, שתכמתו במשור ממי-שהוא, הלא ודאי בכך, שכפי שאיני יודע דיי-צרכי את שבשאויל, כך חושב אני שאיני יודע, ואולם זאת יודע אני, שרעה וחרפה היא לעשות עוול ולא לציית למי שטוב יותר, אם אל ואם אדם, ובמקום לפחד מהרעות, שעליהן ידעתי שרעות הן, לא אפחד לעולם ולא אברח מדברים שאיני יודע עליהם כלום, עד שגם יתכן שהם טובים, ובכן, אף אם תזכוני עכשיו ולא תאמיני לאניטוס שטען אחת מהשתיים: או שלא היה צריך

שלושת הקרבות שסיקראס השתתף בהם, כשנים 432, 431 ו-422 ע"י לאכיס, הערה ה, ובארכימדיס, הערה 1.

להביאני הנה מלכתחילה, או — לאחר שתביאוני, — אי אפשר לבלתי המיתני? כי אמר אליכם, שכשאמלם — יעסקו בניכם כולם במה שמלמד סוקראטס, ויתקלקלו לגמרי; ואם על סמך זה תגידו לי: "סוקראטס, הפעם לא נשמע בקול אניטוס, אלא הגנו נותנים לך ללכת בתנאי שלא תעסיק עוד בחקירה זו ולא תשאף לחכמה; אבל כשתתפס שנית במעשה זה, מות תמות"; — לו תתנו לי, כפי שאמרת, ללכת בתנאי זה, אענה לכם לאמור: "אתכם, אנשי אתונה, מברך ומחנך אני, אך לאל אצוית יותר מאשר לכם, וכל עוד רוחי בי ואני יכול — לא אחרל מלשאוף לחכמה ולעוררכם ולדבר על לב כל אחד מכם שאפגש בו כפי שרגיל אני לדבר; אנא, הטוב באנשים, שאהא אתונאי, בן העיר הגדולה והמהוללת ביותר על הכמחה ועוצמתה, הרי אינך מתבייש לדאוג לכפי, שירבה בידך ככל האפשר, וללשם ולכבוד, ואילו לתבונה ולאמת ולנשמתך, שתהא טובה ככל האפשר, אינך דואג ואינך שם אל לב? ואם מי מכם יחליק עלי ויאמר שאנך דואג הוא לכך, לא אתן לו מיד ללכת, אלא אשאל אותו ואבדקנו ואוכיחנו, ואם יראה לי שאיך בו סגולה טובה, ואילו הוא אומר, שיש בו, — אנגה אותו על שמלול הוא כמה שיקר ביותר, ומקיר את שקל-עוד יותר, כך אעשה לצעיר ולקוק, כפי שיוזמן לי, לור ולכר-עירונ, אך יותר לבני עירונ, לפי שאהם ערובים לי יותר ביחסי משפחה, כי כך מצוה האל אל תפקטו בוה, ודומני שמעולם לא היתה לכם במדינה טובה גזולה מעבודתי את האל, כי כל פעלי, כשאני מתהלך בכם, הוא לשדל את צעיריכם ואת זקניכם לכל ידאגו לגופיהם ולכספם תחילה, ולא באותה מידה כדאוג לנשמתם, כדי שתהיה זו טובה ככל האפשר, באמרי שלא מספיק תצא סגולה טובה, אלא מסגולה טובה יצא לבני אדם כסף וכל שאר טובות, גם לפרט וגם לכלל, אם בדברי אלה מקלקל אני את הצעירים, ודאי יש בהם נזק; אך מי שטוען שאני אומר דברים אחרים וזולת אלה, אין ממש בטענותי, על כן אומרנא.

אנשי אתונה : אם תיענו לאניטוס אם לאו, ואם תזכינו אם לאו : דעו שאני לא אשנה ממשתי, אף אם אהיה צפוי למינות מרובות, אל תרעישו, אנשי אתונה, אלא קיימו לי את בקשתי, לבלתי הרעיש לדברי, אלא להקשיב : שכן, דומני, תפיקו תועלת לכשתקשיבו. כי עומד אני לומר לכם עוד כמה דברים שאולי תקבלום בקול צעקה, אך בשום פנים אל תעשו זאת, כי דעו-נא היטב : כשתמיתו אותי העשוי כך כפי שאמרת, תזיקו לעצמכם יותר משתזיקו לי, כי לי ודאי לא יזיקו במאומה לא מליטוס ולא אניטוס, כי אין לאל ידם ; שהרי אי אפשר, לדעתי, על פי דין-אלים, שאיש טוב יותר ייזק בדי הגרוע ממנו, אכן, אולי ימית או יגלה או ישלל מאורח זכותו, ואולי חושב הוא ומישהו אחר את הדברים האלה לרעות גדולות, אולם אני אינני חושב כך, אלא שרעה גדולה הרבה היא מה שאלה עושה עשוי, בשלחו ידו להמית אדם ולא בצדק, לכן, אנשי אתונה, רחוק אני מאוד מלהתגונן עכשיו למעני, כפי מה שאפשר היה לחשוב, אלא למענכם, שמה תזיכובי ותחסאו למתנה שנתן לכם האל, שהרי כשתמיתוני, לא בנקל תמצאו אחר כמוני, שכן גם אם מגוחך המשל, הוסלתי ממש ביד האל

על המדינה, כאילו על סוס גדול ואציל, שמפאת גדלו התעצל מעט, עד שיש צורך לעוררו בחיבה כל שהיא, כדי, דומני, תשליך האל על המדינה, שהנני מעורר ומשדל ומגבה אתכם אחד אתה, ורכוב עליכם ללא הפסק בכל מקום, כל היום כולו, לא בנקל, רבותי, תזכו לאחד שבוה, ואם תיענו לי, — תחוסו עלי, אך אולי תתרצמו, וכמתמנמים שהעירם מי שהעירם חסרו אותי, תשמעו בקול אניטוס ותהרגוני על נקלה : אני תבלו את מותר היינם כשינוה, אם לא יפקדום האל וישדד אליכם איש אחר, אולם שאני הנני עשוי כאיש שיש לחשוב שניתן למדינה מיד והאל — זאת תבינו מכאן : אין זה מנהגו של אדם, שהנחתי את כל אשר לי, וכבר שנים רבות הריני מתעלם מכן, שכל רכושי הולך ומונחה, אלא עוסק תמיד בשלכם, בגשתי אל כל

אחד לחוד, כאב או אח גדול, ומשדלו לחת דעתו על סגולה טובה, ואילו הנחית מכן הנאה כל שהיא, והסמתי הספה זו בשכר, היתה התנהגותי ניתנת להסבר, אך כעת רואים אתם בעצמכם, שקטיגורי ספלו עלי כל שאר קיטרוגים ללא כל בושה, אך אף בחוסר-הבושה שלום לא יכלו להעמיד עד להעיד שבומן מן הזמנים קיבלתי או ביקשתי שכר מאדם, דומני שאני מעמיד עד מהימן לאמת את דברי : את עוניי, ואולי יהיה זה משונה בעיניכם, שאני מחלק ומייעץ עצות אלו לחידים ומתערב בענייניהם, ואילו ברשות הרבים אינני מעז להתערב לפניהם כאסיפת העם כדי לייצג למדינה, סיבת הדבר היא באותו ענין ששמעתם מפי פעמים רבות ובמקומות רבים : שדבר-מה אלוהי ודימוני פוקד אותי, אותו דבר שמוכרו גם מליטוס, ומתלוצץ עלי בכתב הנאשמה, החל מנצורי פוקדי דבר זה, והוא קול שבמצאו אותי הוא מונעני תמיד מלעשות דבר שאני עומד לעשותו, אבל לעולם אינני מעוררי לשום מעשה, הוא הוא העומד לנגדי לכל אעסוק בענייני המדינה, ודומני, טעמו עמו בעמדו לנגדי, כי היינו בטוחים, אנשי אתונה : אילו שלחתי ידי מומן לעסוק בענייני המדינה, כי או אבדתי מומן בלי שאתם או אנכי היינו נשכרים מאומה, ואלי-נא תכעסו עלי שאני אומר את האמת : שהרי אין איש שיציל את נפשו בעמדו ביושר-לבב לנגדכם או לנגד המון-עם אחר ויעכב את מעשי-העוול המרובים ואת הפרות-החוק שבמדינה, אלא מי שלחם מלחמת-אמת למען הצדק, וינצל אך זמן קצר, צריך שיחיה חיי איש פרטי, ולא חיי איש-צבור, על כך אביא לכם ראיות גדולות, לא מליים, אלא את שנכבד בעיניכם : מעשים, וכן, שמעו-נא מה קרה לי, למען תדעו, שאין אף אחד אשר אסוג מפניו שלא כדין ומותר פחד-מוות, ואנב סירובי לסגת צפוי אני לאבדו, אספר לכם דברים שהם רבי-טירוח וחסרי-חן, כבנאומים שבערכאות, אך דביי-אמת הם : מעולם לא היתה עלי כוונה אחרת במדינה, אלא שפעם אחת

הייתי חברי המועצה²⁸; ובמקרה נמצאה בידי השבט שלי, אנטיאוכיס, הנחלת העניינים²⁹ באותו זמן, שביקשתם לרוץ את עשרת המפקדים שלא אספו את חילי הקרב הימי³⁰, את כל העשרה בבת אחת, שלא כחוקי, כפי שנסתבר לכולם לאחר מכן, ואולם הייתי בין הפריטאנים היחידים שהתציב כנגדכם, לכל המרו במעשיכם את החוקים, והצבעתי בניגוד לרצונכם. וכשעמדו הנאמים להאשימוני ולאסרני, ואתם תבעתם זאת בצעקותיכם, חשבתי שמוטב לי כי אסתכן עם החוק והדדקי, משאפחד ממאסר או מוות ואעשה אתכם יד אחת במה שהחלטתם שלא כדיו. והדבר אירע בעוד המדינה דימוקראטית. אך עם קום האוליגארכיה, קראו "השלושים" אותי ועוד ארבעה אנשים אל הבית העגול³¹ ופקדו עלינו להביא מסאלאמיס את לאון הסאלאמיני, על מנת להוציאו לחורג, כשם שהירבו לתת פקודות מעין אלו לאנשים רבים, למען ירבה ככל האפשר מספר חבריהם לפשעים. ואז הראיתי שוב, לא בכר-שפתים כי אם למעשה, שכלל וכלל לא איכפת לי המוות, אם אין ביטוי זה עומי מדי, ושללא אעשה דברי-עוולה או פשע-לאלים, רק זה איכפת לי מכל, כי השלטון ההוא בכל עצמותו לא הטיל עלי אימה עד שאעשה דברי-עוולה, וכשיצאנו מהבית העגול, הלכו

²⁸ המועצה בת חמש מאות החברים, חמישים מכל אחד מעשרת ה-שבטים של אטיקה הנקראים "פילי".
²⁹ זו ה"פריטאניה" שהייתה בידי כל אחד מעשרת השבטים במשך החלק העשירי של השנה, צ"ע התור.
³⁰ הקרב ביים האריגוניס (שהן קבוצת איים דרומה ללסבוס) שם ניצח צי אתונה את צי ספארטה בשנת 406. בשל סערה לא הצילו מספי צי אתונה את צוותי עשרים וחמש האניות שאבדו, ועל כן הועמדו לדין וששה מהם הומתו, ביניהם סריקלאס, בן המדיצא הנודל שעל שמו נקרא "תולוס", בניין עגול מכוסה כיפה ששימש ל"שלושים" בבית כהונתם. את המעשה מזכיר אפלטון גם במכתב השבעתי (כרך שלישי של מאדורה זו) אשר כתב כימי זקוניו, כאותו מארע שכללם התיאש אפלטון עצמו מהשלטון האוליגארכי שכתחילה תלה בו תקוות.

הארביה לסאלאמיס והביאו את לאון, ואילו אני נסתלקתי לביתי, ואולי היו הורגים אותי בגלל זה, אלא הופל לפתע אותו שלטון, ועל כך יעידו לפניכם עדים רבים. הסבורים אתם, איפוא, שהייתי מאריך שנים כך כי אילו עסקתי בענייני הציבור, ואילו תמכתי תוך כדי כך בצדקי, כראוי לאיש טוב, והחשבתני זאת מעל לכל, כיאות? רחוק הוא הדבר, אנשי אתונה! הלא גם שום איש אחר לא היה מאריך ימים בכך, אלא כה אני עומי, וכה איראה כל ימי חיי, במה שעשיתי ביידי הציבור ובמירית היחיד: מעולם לא ייתרתי לאדם שלא בביק, אף לא לאחד מאלה שהמעלילים קוראים להם ה"למירי". אבל מעולם לא הייתי מורהו של איש, אלא אם הפך אדם לחקשיב לי, כשאני מדבר ועוסק בענייני, ויהיה זה צעיר או זקן, מעולם לא הייתה עיני צרה בו, אף באחד, ולא שאני משוחח בקבלי שכר ואניני משוחח בלא שכר, אלא עומד אני במידה אחת לרשותו של עשיר ועני כי ישאלני, וכל הדצה ישיב ושמעתי את דברי. ולא בדיון הוא שיידידשי מידי החשבוני, אם היה אחד מאלה לאיש הנון או לאו, שמעולם לא הכתחתי לאיש כל הרהא שהיאו, ולא לימדתי, ואם יש מי שטוען, שבזמן מן הזמנים למד או שמע ממני דבר לחוד, שלא שמעוהו גם כל האחרים — היו בטוחים שאין אמת בפיו.

אולם מדע-יה יש השמחים לבלות עמי זמן רב? כבר שמעתם זאת, אנשי אתונה! אמרתי לכם את כל האמת, ששמחתם הם להקשיב למבחן האנשים החושבים את עצמם חכמים ואינם כן. ובאמת, יש בהן מן הנאה, אך אני, כפי שאמרתי, בצטוית עלי כך על ידי האל: בנבואות ובחלומות וכל האופנים שבהם נגזר על אדם בגיורה אלוהית בזמן מן הזמנים שיעשה כל מעשה שהוא, זה דבר אמת, אנשי אתונה, וזיתן להוכחה בנקל, כי אם אמנם מקלקל אני כמה מהצעירים, וכמה כבר קילקלת, מסתבר שאחידים מהם יכירו, לאחר שהתבגרו, שבנעוריהם נתתי להם פעם איזו צעה רעה, ועכשיו ויפיעו ויקטרוגו עלי ויקמו את

קריביתם של אלה: מה הסבר יינתן לעזרתם שהם עוזרים לי, אלא הסבר הנכון והצודק, שהם יודעים את השקר שבפי מליטוס ואת האמת שבפי שלי?

ובכן, רבותי: אלה הם בערך הדברים, ואולי עוד כמה שכמותם, שיכול אני להביאם למגן לי, ואפשר יש בכם מי שיתרעם אם יזכר שבעצמו היה מולה את פני הייתים בבקשות ובתחנות, אם פעם היה נתבע בעצמו, ואפילו בזין חומר פחות מדיני זה; ובכדי לעודד רחמים ככל האפשר יותר, היה מצוי את ילדיו ועוד רבים מקרוביו וידידיו; ואני לא אעשה כלום מדברים אלה, אף על פי שאני שרוי, לכאורה, בסכנה שאין למעלה ממנה, מי שיעלה זאת על דעתו, אולי יתהיר כלפי יותר, ומשום שהכעיסו הדבר, יכריע הכעס בהצבעתו, שעה שתצביעו על גור-דיני, אם זהו הלך-דרכו של מישוה מכס — אינני סובר כך, אך אם כן — דומני שראוי לי לומר אליו דברים אלה: הטוב באנשים, גם לי כמה קרובים, ובפי שאומר הזמירוס, לא נלדתי

«לא מאַלָּה וְאֵין-לָא מַצְוִי-סִלְעָ»²¹

אלא מבני-אדם, ועל כן יש לי גם קרובים וגם בנים, אנשי אתונה, והם שלושה: אחד מהם בחור, ושניים ילדים; ואף על פי כן לא הבאתי הנה אף אחד מהם, כדי לבקשם שתוכיני, ומשום-מה לא אעשה זאת? לא מתוך יוהרא, אנשי אתונה, ולא משום שמקל אני בכבודכם; ואם אני בוטח בנפשי לנוכח המוות או לאו, — זו סוגיה אחרת, אך לגבי דעת העולם אין זה נאה בעיני, לא לי, לא לכם ולא לכל המדינה, שאעשה דבר מהדברים האלה, אני שזקן אני כמות שהנני ושמי כמות שהוא, אם בצדק או שלא בצדק, הלא כבר רווחת הדעה, שסוקראטס נבדל משאר בני אדם, והרי אלה מכס, שעל פי הדעה הרווחת נבדלים גם הם בתכמתם או באופי-לבם או בכל סגולה אחרת, — הלא גם

²¹ הזמירוס, אודיסיאה 19, חרוז 163.

נקמתם; ואם לא המה, הרי שכמה מבני ביתם, אבותיהם ואחיהם ושאר קרוביהם, חייבים היו להיזכר עכשיו, אם אונה לבני ביתם כל רע על ידי, ואמנם רבים מהם אני רואה כאן: קודם-כל קריטון²²; זה, בן גילי ואחי לדימוס, שהוא אביו של קריטובולוס הלז; וזנה גם ליסאניאס איש ספסוס, הוא אביו של איסכינוס הלז; וכאן אנטיפון איש קיפיטוס, אביו של אפיגנס, ומלבד אחרים שאחיהם היו עוסקים עמי באותה התעסקות: ניקוסטראטוס בן תאוזומידיס, אחיו של תאודרוטוס — ותאודרוטוס מות, עד שלא יכול היה לכהול ידי אחיו, — ומאראלוס הלז, בן דימודוקוס, שאחיו היה תאגס; והנה אדיאנטוס בן אריסטון²³, שאחיו הוא אפלטון²⁴; הנה ואיאנטודורוס שאפולודורוס הלז הוא אחיו, ורבים אחרים יכולני לקרוא לפניכם, שלפחות אחד מהם חייב היה מליטוס להיעיד עלי בנאומי, ואם או שכת את הדבר, יעיד נא עכשיו — אני מרשה זאת²⁵ — ויאמר-נא אם יש בפני טענה מעין זו, אולם את כל הזיכר מזה תמצאו, רבותי: כולם מוכנים לעזור לי, למקלקל, שהרעותי לעשות עם בני ביתם, כפי שטוענים מליטוס ואניטוס, ועזרתם של אלה שקילקלתי היתה אולי ניתנת להסבר, אך אלה שלא קילקלו, וכבר הם אנשים מבוגרים,

²² חברו וכן גילו של סוקראטס, שלאחר מכן ביקש להצילו מבית הסתרי, כמפורט בדילוג הנקרא על שמו, והמובא בכרך זה.

²³ אחיו הגדול של אפלטון; אחד המשותחים במשטר המדינה.

²⁴ כלומר מלאטון בן אריסטון; אחד משלושת המקומות בהם מוכר אפלטון את עצמו ככתביו מתוך הכרת המקום השני הוא להלן ב"אפולוגיה" שם הוא מוכיח את עצמו כאחד האנשים שהתנדבו להיות ערבים לסכום קנס במקרה שסוקראטס יידון לחטולם קנסו והמקום השלישי הוא ב"פידון" (כרך שני של מהדורה זו), שם נאמר שאפלטון לא היה נוכח בשעת מותו של סוקראטס, משום שהיה חולה, והרי היעזרו באותה שעה היה טעון הסבר.

²⁵ על פי הנהגה, אמור היה לקטיגור להכנס לדברי המתנגד ולהסתר, בלי רשות ממרשט מצדו.

להם תחשוב לחיפוף, אם יתנהגו כאותם אנשי-שם, שראיתים פעמים הרבה בעמדם לדיון, ועשו דברים מוזרים, משל כאילו יאונה להם דבר נורא אם יתרגו, וכאילו יהיו בני אל-מוות, אם אתם לא תמיתו אותם. נראה לי שאנשים אלה ממיעים חרפה על מדינתנו, עד שיחשודו גם הנה, שאותם האתונאים הנבדלים לטובה, ובני-עירם מנשאים אותם במשרות ושאר-כיבודים. — אלה אינם נבדלים מנשים במאומה, אם כן אנשי אתונה, אין אנוהו בעלי שם כל שהוא צריכים לנהוג כן, ואם נגהו כן, אל לכם להרשות את הדבר, אלא להוכיח שאת האיש המציג מחוות אלה ונזון את המדינה לצחוק תחייבו בדיון הרבה יותר מאשר את הנחה בשקט, וגם אם לא נהרהר בדעת העולם, רבותי, נראה לי שלא מן הדיון הוא, שהנאשם יבקש טובה מהדין ויצא זכאי בכוח בקשותיו, אלא ילמדנו ויוכיח לו את צדקתו, כי לא לשם כך יושב הדין, שיחלק את הדיון בחסד כמדבתיי, אלא שידיון על פניו; ובשכונתו לא נשבע שיחונן את כל הטוב בעיניו, אלא שישפוט על פי החוקים, ובכך אל לנו להרגילכם שתפירו שבועתכם, ואל לכם להיות מורגלים בכך; שהרי לא יהא בכך משום יראת-אלים, לא בנו ולא בבם, אל חדרשו, איפוא, מירי, אנשי אתונה, שאעשה עמכם מעשים כאלה, שאין בהם לדעתי לא נוי ולא צדק ולא חסידות; לא כדרך כלל — ובהי זיוס! בודאי לא כעת, בתבוע אותי מליטוס זה לדיון על שום כפירה. כי ברור הוא שאילו הייתי משדלכם ומאלצכם בבקשות אחרי שנשבעתם, הייתי מלמד אתכם לכפור באלים, ובתהגונותי הייתי מקסרג ממש על עצמי, שאינני מאמין באלים, אלא שכלל וכלל אין הדבר כך; כי הנני מאמין בדרך שאף אחד מקטיגורי איננו מאמין, ובידכם נבידי-האל אפקיד דיני, לדנו כפי מה שייטיב ביותר, גם לי גם לכם.

גאום שני; אחרי שנתחייב בדיון

שאינני מתמרמר, אנשי אתונה, על מאורע זה שדגנמם אותי לכף חובה — לכך גורמת בין שאר סיבות מרובות גם העובדה, שלא במפתיע אירע לי אותו מאורע; הדבה יותר מתפלא אני על מספר הקולות שניתנו לכאן ולכאן, הרי לא פיללתי שהרוב יהיה פעוט כל כך, אלא שגדול הייתה, והנה מסתבר שאילו שלוש קול בלבד היו ניתנים לצד השני, הייתי יוצא זכאי. ומליטוס, כמדומני, לא השיגני גם עכשיו, ולא זאת בלבד שלא השיגני, אלא גלוי לעיני שאילולא עמדו גם אניטוס וליקון לקטרג עלי, אף היה נקנס באלף דרכמונים, משום שלא היה זוכה להמשיט הקולות.

האיש מציע, איפוא, לדיון אותי למיתה, ניחא; ואני, מה עונש אציע לכם כנגד זה, אנשי אתונה? הלא ברי שאת הראוי לי? ובכן, מה ראוי לי לסבול או לשלם, על שלא הסכנתי לשקוט בחיי, אף לא נתתי דעת, כרוב האנשים, על צבירת-כסף ועל משק-ביתי ועל מחוגות פיקוד ונאומיים ושאר משרות ועשרים ופילוגים המתרחשים במדינה? הלא ראית את עצמי הגון מכדי לפנות אל דברים אלו ולהציל נפשי בכך; הרי שם לא הייתי מביא תועלת לא לכם ולא לעצמי, ועל כן לא הלכתי בדרך זו, אלא הלכתי לגמול עם כל אחד לחוד אותו חסד שהוא. כפי שאני טוען, הגדול ביותר; שהנה ניסיתי לשדל כל אחד מכם, לכל יקרים ידאג לענין מענייניו בטרם ידאג לעצמו שיהיה טוב ונכון ככל שאפשר, ואף לא ידאג לענייני המדינה בטרם ידאג למדינה עצמה, וכן ינהג גם ככל שאר דאגותיו, מה, איפוא, הגמול הראוי לי, בהיותי איש אשר כזה? גמול טוב, אנשי אתונה, אם באמת יש להציע את הגמול על פי מה שראוי; וטוב — מאותו מין שיהיה תולם את מסיבותי, ומה תולם איש עני המליטיב עמכם, והוא זקוק לפנאי כדי להעיר את לבכם?

³⁵ מספר המחייבים היה 281, ומכיון שבדיון ישבו 500 זינים, חסרו 31 קול למסקדתיו של זכוי, בעליו את המספר, מברר אפלטון על שלושם.

אין גמול, אנשי אתונה, יפת יותר לאיש כזה, משתינתו לו ארוחתו ארוחת-תמיד בבית המועצה, הרבה יותר משתינתו לאותו שניצח לכם באולימפייה בסוס או בצמד-סוסים או בשני צמדים. כי אלה מביאים עליכם אושר מדומה, ואני -- אושר-של-אמת, אלה אינם זקוקים לארוחה, ואני זקוק לה. אם יש, איפוא, להציע את הגמול לפי שורת הצדק, מציע אני גמול זה: מתן ארוחת-תמיד בבית המועצה.³⁵

אולי ייראו בעיניכם גם דברי אלה, כדומה למה שאמרתי על ההתייפחות והתחננות, כלשון של יוהא. אולם אין זה כך, אנשי אתונה, אלא כפי שאסביר: לבי סמוך ובטוח שאין איש אשר יעשה עוול מרצונו, אבל לכם לא הספקתי להזכיר זאת, משום שקצר מדי הזמן אשר שוחחנו בינינו, שהייתי סבור: אילו היה לכם אותו חוק הנהוג במדינות אחרות, שיש לדון דיני נפשות לא כיום אחד בלבד, אלא ימים מרובים, אז הייתם מקבלים את הזכותי: אך כיון שכך, לא קל הוא להיטהר בזמן קצר מעלילות גדולות, ובהיותי, איפוא, בטוח, שאינני מרע עם איש, רדאי לא ארע עם עצמי ולא אעיד על עצמי שאני ראו למשורר רע, ולא אציע כלפי גמול אשר כזה, כי מהו שאפוז מפניו? שמא יוטל עלי אותו עונש שמציע אותו מליטוס, ושארתי עליו שאינני יודע אם טוב או רע והוא? וכי תחת זה אבחר בדבר מהדברים שהיטב ידעתי עליהם שרעים הם, ואציענו? אולי מאסר? ולמה לי החיים בבית הסוהר, שם אהיה עבדה של הרשות שתתמנה מדי פעם, של האחד-עשר?³⁶ או קנס-כסף, ומאסר עד אם אשלים? והרי זה אותו הדבר שאמרתי קודם, כי אין לי מקור לתשלום כסף, וכי אציע גלות? שלהצעה זו אולי תסכימו, אכן, אנשי אתונה, רדאי רדדה כי

³⁵ ה.מ.פריטאיוויץ, שם סעו ה.פריטאיוויץ, כלומר חברי המועצה שהנהלת המדינה ניתנה אותו זמן בידם, ויחד אתם אורזים ואורזים שהמדינה ביקשה לכבד אותם, כגון המנוצחים בתחרויות האולימפיות.
³⁶ חברי-סוסים שנתמנו מדי שנה לפסק על בתי הסוהר ועל העשייה.

תשוקה עזה להאריך ימים, אם כדי כך חסר אני שיקל-דעתי לעשות את החשבון הזה: "אתם, שהנכם אחי למדינה, לא יכולתם לשאת את שירותי דוברי, שכבודו מדי וגשנאו עליכם, עד שתנכם מבקשים להיפטר מהם; ואחרים ישאו אותם בנקל?" רחוק הדבר, אנשי אתונה! תנה חיים יפים יהיו אלה לזמן שכמוני: לצאת מעיר אחת למשנה ולחיות אצל טירודים וגירודים! שהרי אין לי ספק, שבכל מקום שאבוא לשם, יקשיבו הצעירים לדברי כמו כאן; ואם ארחה אותם מעמי, ישלחו הם את הזקנים יותר ויגרשוני; ואם לא אדחה אותם, יעשו זאת אבותיהם ובני ביתם על דעת עצמם.

ואולי יאמר האומר: "וכי אינך יכול, סוקראטס, לצאת לגולה ולחיות שם בשתיקה ובשקט?" זה הדבר שקשה ביותר להזכיר, לכמה מכם, שהרי אם אומר כי פירושו של דבר להמרות את פי האל, ועל כן אי אפשר לי שאחיה בשקט -- לא תאמינו לי, כאלו אני מיתמם בירועים.³⁷ ושוב אם אומר, שהנה זה הסוב הגדול ביותר לאדם, לדבר מדי יום ביומו על סגולה טובה ושאר דברים בהם אני משוחח, לפי ששמעתם, חזקתי את עצמי ואת-זולתי, וזרים שאין בהם תקרה לא כדאי לו לאדם להתגמם -- אזי תאמינו לדברי עוד פחות, ויתר על כן: אינני רגיל לחשוב את עצמי ראוי לכל רע שהוא, שאילו היה לי כסף, הייתי מציע תשלום כסף, שהרי בכך לא הייתי נזוק כלל וכלל, ואולם אין לי, אם לא תרצו לקנוס אותי בסכום שיש בידי לשלמו, ואולי יש בידי לשלם בעודך מנה אחד של כסף; זהו, איפוא, הקנס שאני מציע.

אולם אפלטון³⁸ הלז, אנשי אתונה, וקריטון³⁹ וקריטובולוס ואפולודורוס מבקשים אותי להציע שלישים מנה, והם יערבו

³⁷ ביוניתי: נוהג אירוניה. מקום חשוב להבנת סיבה של תאוריה וסוקראטס, שהייתה למעשה היסוד של מה שחשב בעניי בני דורו של סוקראטס באירופה של.
³⁸ עיי לעיל, הערה 20. " עיי לעיל, הערה 27.
³⁹ קריטון: קריטון.

לסכום. אני מציע, איפוא, את הקנס הזה, ואנשים אלה יהיו לכם ערבים מהימנים לפרעון הכסף.

נאום שלישי: אחרי שנדון למיתת

זמן מועט הוא, אנשי אתונה, שבגללו יבואכם השם ההגנאי בפי כל מי שרוצה להשמיץ את מדינתנו, שהנה הרגתם את סוקראטס, איש חכם; שהרי חכם יקראו לי הרוצים לדבר בנאותכם, אף אם אינני כך, ולו היכיתם אך זמן קצר, הייתם זוכים בדבר מאליו, שהרי רואים אתם את שנותי שהחזיקו לכת בדרך החיים, וקרובות הן למות. לא לכולכם אני אומר זאת, אלא לאלה מביניכם שדנו אותי למיתה, ואלוהים עצמם מוסיף אני ואומר: אולי סבורים אתם, אנשי אתונה, שנלכדתי בשל חוסר כוח-הדיבור, בו הייתי מפתה אתכם, אילו ראיתי צורך לעשות ולומר הכל כדי לזכות בדין. אולם אין כל ממש בה. אמנם נלכדתי בשל חוסר-מה, אך לא של כוח-דיבור, אלא של העזה והוצפה ושל רצון לומר אליכם כאותם הדברים הנעימים באזניכם ביותר: חייב הייתי לקונן ולהתפיש ולעשות ולומר שאר דברים רבים שאינם ראויים לי, כפי שאני טוען, ושכמותם רגילים אתם לשמוע מפי אחרים. אולם או לא חשבתי שמתמת הסכנה עלי לנהוג שלא כבן-חוריים, וגם עכשיו אינני מתחזק שתגוננתי כפי שתגוננתי, אלא מוטב לי הרבה יותר למות לאחר שתגוננתי כך, מלחיות אחרי התגוננות מהמין הזה. כי לא בדין ולא במלחמה רשאי אני או אדם אחר לגנות תחבולות למיניהן, כדי להימלט ממות בכל מחיר. הלא גם בקרבות ברור הוא לעתים שאיש יוכל להימלט ממות אם ישליך את כלי-נשקו ויחלה בתחנונים את פני רודפיו; וכן שאר תחבולות להימלט ממות יש בסכנות למיניהן, למי שמעז פניו לעשות ולומר כל דבר שבטולם, לא רבותי, לא ממות קשה להימלט; הרבה יותר יקשה להימלט משחיתות, שכן קלו ממות רגלית, והרי אותי, באשר אטי חזק הנני, השיג האטי שבין

השניים, ואת קטיגורי שורייזים ומהירים הם, השיגה הקלה שבהם: הרשעות, ואני יוצא מכאן לאחור שנדונות על ידיכם למיתה, והם — לאחור שנדונו על ידי האמת לרשעות ולעוולה. אני מקבל עלי את הדין, וגם הם, ואולי אף הצמד הדבר להיות כך, ודומני שיש בו מן המידה הנכונה.

ומה שיהיה לאחר מכן, יש את נפשי להינבא לכם, אתם שדנוני לבק חובה, שהרי כבר העזתי לאותו מעזי בו מתנבאים בני-אדם יותר מכל מעמד אחר: כשתם עומדים למות, והנני אומר לכם, הורגי, שמיד אחרי מותי תבואו על עונשכם — ובחיי זיוס! חמור הוא עונשכם הרבה ממות זה שהטלתם עלי, שכן עשיתם עכשיו בדעה שחיפסורו מהצורך לתת דין וחשבון על חייכם, והנני אומר שיבואכם החיפן מזה. כי מרובים יותר ידרשו מכם דין וחשבון; עד כה עצרתי בכם כלי שהרגשתם בכך, וככל שהם צעירים יותר, יחמירו יותר, וכן ירבה כעסכם, שאם מדמים אתם בנפשכם שבקטילת בני אדם תמנעו היות מי שיגנה אתכם על אורח-חייכם שאינני נכון, — אינכם אלא טועים. כי להיפטר בדרך זו, — לא ייתכן בנקל ואף אין זה נאה, אלא זאת הדרך הנאה והקלה ביותר: לבלתי עשוק אחרים, אלא שיתא אדם מתקין עצמו להשביח ככל האפשר. בנבואה זו אני נפרד מכם, אשר חייבתם אותי בדין.

אך עם אלה שדנוני לבק נזות אשוחח עוד בחפז-לב על המעשה הזה שנעשה, כל עוד עוסקים הם אנשי-הרשות, וכל עוד אינני הולך למקום בו עלי למות, אם כן, רבותי, הישארו עוד עמי פרק זמן זה; כי אין שום מניעה שנהליף דברים כל עוד הרשות בידני. כי יש בדעתי להראות לכם, כהראות לידידי, את פשר המקרה שקרני עכשיו. שתנה, רבותי הדיינים, — שלכם אוכל בצדק לקרוא דיינים, — אירע לי דבר משונה: אותו קול-נבואה דימוני שאני רגיל בו, היה שכיח מאד בכל הזמן האחרון ועמד לבגדי בדברים פעוטים לגמרי כל אמות שיומנתי עצמי לעשות דבר שלא כשורה, ועכשיו אירע לי מה

שראות עיניכם: דבר שאדם יכול היה לדמותו כדבר רע שאין למעול; ממנו, ובאמת כך מקובל הוא. אך לא בצאתי הנוקב מביתי עמד הסימן האלוהי לנגדי, ולא בעלותי הנה אל בית-הדין, אף לא בשום פיסקה בנאומי, כשעמדתי לומר דבר מדברי, והרי בנאומים אחרים עצרני פעמים רבות בדיבורי, ואילו במשפט זה לא עמד לנגדי בשום מקום, לא במעשה ממשעי ולא בדיבורי, ומהי לדעתו סיבת הדבר? אנכי לכנס: דומני שדבר טוב נעשה לי במעשה זה, ובשום פנים אין נכונה בדעתו בסברנו כי המיתה דבר רע הוא. והנה כידי ראיה גדולה על כך: אותו סימן רגיל לא ייתכן שלא היה עומד לנגדי, אילולא צפוי הייתי לדבר טוב.

ונהדר-נג לעצמנו גם מצד זה, מה רבה התקוה שאכן טוב הוא הדבר, הלא למות פירושו אחת מן השתיים: או מעין חליון גמור, ואין לו למת שום חחושה של שום דבר; או, על פי מה שמספרים, מעבר-מה של הנשמה ועקירתה ממקום זה אל מקום אחר. ואם אמנם אין עם המוות כל חחושה, אלא מעין שינה הוא שהגדרם בה אף לא יראה חלום, הרי שהמוות הוא יתרון מופלא, כי, דומני, אם יבחר אדם מכל הלילות את הלילה בו גם שינה כה עמוקה עד שלא ראה שום חלום, ויעמוד להשוות את הלילות והימים האחרים של חיון ללילה זה ולעיון ולומר, כמה ימים ולילות היה חי בחייו בדרך טובה ונעימה יותר מאשר כלילה זה, — דומני שלא רק הדיוט, אלא אף המלך הגדול ימצא שנקל לו למנות את אלה לעומת שאר ימיו ולליתו את המוות הוא איפוא דבר כזה, אומר אני כי יתרון הוא, ואם כך, גם כל עולמי העולמים לא ייראו ארוכים במשנתו מלילה אחד, ושוב אם המוות הוא מעין עקירה מכאן אל מקום אחר, ואם אמת בספורים שכל המתים נמצאים שם: הייתכן טוב גדול מזה, רבותי היינינו? כי אם יגיע אדם שאולה, ויפטר מאנשים אלה הטוענים שדיינים הם, וימצא את דייני האמת, שהרי אומרים עליהם כי הם שופטים שם: מינוס וראדאמאנטיס ואיקוס וטרופולמוס וכל

שאר האלים-למחצה שהיו צדיקים בחייהם. — כלום גריעה תהיה אותה עקירתו וכי לא יתן כל אחד מכם כל מחיר כדי להצטרף אל אורפיוס ומאסיאוס והיסיאודוס והומירוס מיתות רבות גבון אני למות, אם זאת היא האמת. שהלא גם לי תהינה שם שיחות נפלאות, כשאפגוש בפאלאמדיס או באיאס בן סלאמון או באחר מהקדמונים שמת בעיות הדין, וכשאשוה קורותי לקורותיהם של אלה — דומני שהדבר לא יהיה חסר נעימות. ויתר על כן: הלא אבדוק ואבחן את הנאשם דשם כדוגמת אלה שבבאן, מי מהם חכם ומי חושב עצמו לחכם ואינו כן, ומתו המהיר, רבותי היינים, שאיש היה נותן כדי שיבדוק למי שהולך את חיל-הצבא הרב לטריווקוס, או לאויסיסיוס או לסיסיפוס, או לשאר אנשים ונשים מרובים מאוד שאפשר לקרוא בשמותיהם; וכי לא יתא בזה משום אושר לאין שיעור לשוחח ולהתחבר עם אלה ולבדוקם ובוראם אין דנים שם איש למיתה על שום שיחות כאלו, כי לא רק משאר בחינות מאושרים הם יושבי-שאויל מינשבי-ארץ, אלא גם משום שהם בני אלמות לכל העולמים. — אם אמנם יש אמת בספורים.

אך גם עליכם, רבותי היינים, לבטוח במוות מתוך תקוה טובה, ולראות אמת בדבר האחד הזה: איש טוב לא יקרנו רע, לא בחייו ולא במוות, ואין האלים מעלימים עינם מענייניו, וכן לא באקראי באני מה שבאני עכשיו, אלא ברור לי הדבר, שכבר מוטב היה לי למות ולהסתלק מעמלי, ועל כן לא עיכבני הסימן בשום מקום, ומאותה סיבה אין תרעומתי רבה על אלה שדוניי לכף חובה ועל קטיגורי, אמנם לא בדעה זו דנוני וקטיגור עלי, אלא מהיותם סבורים שזינקו לי, — ועל כך יש לנגותם, אולם בקשה לי אליהם: כשיתבגרו בני, היצקמו מהם, רבותי, ותסבו להם אותו צער גופו שהסיבותי לכם: כשייראה לכם שהם שוקדים על בצע כסף או על משהו אחר קודם שישקדו על

— כלומר אנאמנון, שהוא ב-איליאס" של הומירוס מציאם העליון של היוונים.

סגולה טובה, הוכיחו אותם על פניהם כפי שהוכחתי אתכם, על שאינם שקודים כמה שצריך, ועל שהם חשובים בעיני עצמם שעה שאינם שווים ולא כלום. ואם כך תעשו, אקבל מידכם גמול צדק, אני ובני, אבל כבר הגיעה השעה ללכת מכאן. אני — למוות, ואתם — לחיות. ומי מאתנו הולך לקראת ענין טוב יותר, אני או אתם, — דבר זה מעולם מעיני כל וולת האלוהים.

קְרִיטוֹן

המשוחחתי: סוקרטס וקריטון

סוקראטס: מהלך כי השכמת לבוא קריטוני הלא השעה ודאי מוקדמת עדיין?
 קריטון: אמנם כן.
 סוקראטס: מה היא בערך?
 קריטון: לפני עלות השחר.
 סוקראטס: תמיה אני כיצד ניאות לך שומר הכלא להכניסו.
 קריטון: כבר מכר הוא לי, סוקראטס, שאני מבקש כאן לעתים קרובות, וגם גמלתי לו טובה.
 סוקראטס: המזמן באת או והיעתה?
 קריטון: זה זמן רב למדי.
 סוקראטס: ומדוע לא הערתני מיד, אלא ישבת חרש על ידי?
 קריטון: חי זיוס, סוקראטס! הלוואי ולא ידעתי גם אני נדדתי שינה וצער רב כל כך, אך לך אני משתאה כבר מזמן. בראותי כיצד תערב עליך שנתך, ובכוונה תחילה לא הערתוך, כדי שהזמן יעבור עליך בנעימים ככל האפשר. הרי פעמים רבות אישרת בעיני גם לפני כן, כי ימי חייך, על שום אופיך, וכל שכן באמת זה שכאך כעת: היאך אתה עומד בו בקלות ובאדיבות כזאת.

סוקראטס: הרי לא מן השורה יתא הדבר, קריטון, אם זקן כמוני יתמרמר על שכבר הגיעה שעתו למוות.

קריטון: גם זקנים אחרים, סוקראטס, נתפסים לאסונות כאלה.

י עי. אטלולוגיה, הערה 22. חיבתו ודאגתו לסוקראטס נוכחים גם בסופו של הדיאלוג מידון (כרך שני של מהדורת ז'ר), במיאור מוחו של סוקראטס.